

תגובות לגיליון 15

בתגובה ל"למען הדורות הבאים: חוק יסוד להגבלת הגירעון"
מאת שגיא ברמק ועידן ארץ

מתן קולרמן

רגיעון לבהלת הגירעון

של המאמר הנזכר. בעולם מקביל זה אחד העקרונות המנחים של ממשלות ישראל לדורותיהן היה להימנע מייצור גירעון כלשהו – אפילו של שקל אחד. בתקציב המדינה לשנת 2019 של ישראל המקבילה אכן לא היה מופיע בצד ההוצאות סעיף תשלומי ריבית של 39 מיליארד שקלים, אך גם בצד ההכנסות היה חוסר. אם סעיף הגירעון לא קיים, גם צד ההכנסות של התקציב קטן במידה משמעותית.

חשוב לציין שישראל – כמו מרבית המדינות בעולם – צומחת בעקביות, ובהתאם לכך התוצר שלה גדל באופן קבוע. כך יכולה ישראל לייצר גירעון שנתי בגובה קבוע מבלי להשפיע על יחס החוב/תוצר שלה. בהתייחס לקצב הצמיחה הממוצע של התוצר הישראלי בשנים האחרונות (3.5%) ולשיעור החוב/תוצר (כ-60%), מדובר על גירעון שנתי קבוע של 2.1% מהתוצר (כ-27 מיליארד שקלים). כלומר החוב של ישראל גורר תשלומי ריבית של 39 מיליארד שקלים אך גם מאפשר לרשום בצד ההכנסות סכום של כ-27 מיליארד שקלים. נוסף על כך, יש לקחת בחשבון שחלק מהוצאות הריבית

במאמרם שהתפרסם בגיליון הקודם, טענו שגיא ברמק ועידן ארץ כי לחובה הלאומי של מדינת ישראל עלויות אדירות וכי הוא נוצר ברובו בשל התנהלות פיסקלית מופקרת וחסרת אחריות של פוליטיקאים. במאמר תגובה קצר זה אראה תחילה שעלויות החוב נמוכות בהרבה מן המתואר במאמר הנזכר, וכן שפוליטיקאים חסרי אחריות הם שחקנים שוליים – באופן יחסי – בכל מה שנוגע לגובה החוב. נוסף על כך אציג את הבעייתיות הכרוכה בהצעה שהעלו הכותבים: חוק יסוד האוסר גירעונות בתקציב.

בפתיחת המאמר העריכו הכותבים את עלות חובה הלאומי של ישראל ב-39 מיליארד שקלים בשנת 2019 (וסכום דומה מדי שנה), סכום השווה לריבית שמשלמת ישראל על חובה. מדובר בסכום נכבד שאם אכן ניתן לחסוך אותו ישנה הצדקה לנקיטת צעדים משמעותיים. אך האם אכן מדובר בעלות האמיתית?

התשובה היא לא; כדי להדגים זאת נערוך ניסוי מחשבתי קטן. נדמיין עולם מקביל שבו מדינת ישראל הייתה מאמצת ביום הקמתה את "חוק יסוד: החוב הלאומי" המוצע בסופו

של ישראל הן לאיגרות חוב מיועדות,¹ שהן למעשה תשלום רווחה שהמדינה מעבירה בצורה עקיפה לאזרחיה החוסכים לפנסיה. השפעות נוספות של החוב (שהוזכרו במאמר) הן הגדלת ההשקעה וגם העברות למחזיקי איגרות החוב שרובם ישראלים.

החוב הציבורי משפיע בערוצים רבים על מצבה הכלכלי של המדינה, וישנה ספרות כלכלית ענפה המנסה לאמוד השפעות אלו. השאלה שנשאלת בה בדרך כלל היא: מהי ההשפעה הכוללת של החוב על ביצועי המדינה שנוטלת את ההלוואה? הכלים שבהם משתמשים כדי לענות על שאלה זו הם נתונים היסטוריים לגבי ביצועים של מדינות שונות בעולם בשנים שונות. השאלה העיקרית בעניין זה היא: האם קיים קשר בין חוב גבוה לצמיחה כלכלית?² הטיעון שלפיו חוב גבוה פוגע בדורות הבאים – שאותו ניסו לבסס כותבי המאמר – משמעותו בעצם טענה שלפיה החוב פוגע בצמיחה של המדינה.

ובכן, מה יש לספרות האמפירית לומר על הקשר בין חוב ציבורי לבין צמיחה כלכלית? התשובה הראשונה שהספרות נותנת היא: אנחנו לא יודעים. כפי שמתואר במחקר שסקר את העבודות העיקריות בתחום וניתח אותן, אכן קיים מתאם בין צמיחה נמוכה לבין חוב גבוה אולם הסיבתיות הפוכה ככל הנראה: צמיחה כלכלית נמוכה מובילה להגדלת הוצאות הממשלה, בין היתר על ידי מייצבים אוטומטים.³ מאידך-גיסא, אין הוכחה טובה לקשר סיבתי הפוך – בין חוב גבוה לבין צמיחה נמוכה.

מבט מעמיק יותר במחקרים הזמינים יצביע על כך שגם אלה המנסים לטעון כי חוב גבוה הוא סכנה מתייחסים כמעט תמיד לחוב גבוה

בהרבה מזה של ישראל. מחקרים אלו בדרך כלל טוענים לפגיעה בצמיחה כתוצאה מחוב של יותר מ-90% או 100% מהתוצר.⁴

גם הערוצים שדרכם משפיע החוב על הצמיחה הם ערוצים שישראל במצבה הנוכחי רחוקה מהם. המסלול העיקרי המתואר בספרות כמסלול שבו חוב גבוה פוגע בצמיחה קשור לעליית הריבית שהממשלה משלמת על החוב, עקב חוסר ביטחון של הלווים ביכולת החזר ההלוואות שניתנו למדינה. כיום, הריביות על החוב הממשלתי בישראל נמוכות מאוד, דירוג האשראי של ישראל (דירוג שנותנות פירמות בינלאומיות ומשקף את יכולת המדינה לפרוע את חובה) הוא הגבוה אי-פעם – והוא אף הועלה לאחרונה למרות שיעור הגירעון שעבר את התכנון המקורי.

קשה לקבוע מהי עלות חובה הלאומי של ישראל. אך בכל מקרה מדובר ככל הנראה בעלות נמוכה מאוד. כמובן אין פירוש הדבר שצריך להגדיל את החוב ללא הבחנה. לדעתי, מדיניות השומרת על יחס חוב/תוצר הדומה ליחס הקיים בשנים האחרונות היא סבירה, גוררת עלויות נמוכות – עד לא קיימות – ולצד זאת גם משמרת מרחב ביטחון מספיק לתקופת משבר או מצב ביטחוני בעייתי.

גירעון אינו הצגת יחיד

נקודה בולטת מאוד במאמר היא הצגה היסטורית לוקה בחסר של ממש בכל הנוגע להתפתחות החוב בישראל. כותבי המאמר דנים בצמיחת החוב בשנים 1967–1985; לטענתם, התנהגות לא אחראית של ממשלות ישראל בתקופה זו היא אחת הסיבות המרכזיות לחוב הלאומי התופח.

להגדיל הוצאות גבוהות בטווח הקצר – גם על חשבון הדורות הבאים. טענה זו נכונה באופן עקרוני, וקשה להכחיש את העובדה שנבחרי הציבור רוצים להיבחר שוב ובזווית כסף באופן מידי – על חשבון הדורות הבאים – יכול לקדם זאת. אולם התמונה מורכבת הרבה יותר: ראשית, מצויים גם פוליטיקאים המקדמים מדיניות הפוכה ודורשים לחייב גירעונות נמוכים כדי להקשות על הגדלת הוצאות. רק לאחרונה מועמדה-לשעבר של מפלגת זהות לתפקיד שר האוצר, גלעד אלפר, הצהיר שיקדם מדיניות שכזו.⁷ נוסף על כך, במערכת הפוליטית ישנה גם אופוזיציה שלה אינטרס הפוך: לבקר את הקואליציה על התנהלות מופקרת ולוודא שלכשיתחלף השלטון, לא תיכפה עליה מדיניות-צנע קשה כתוצאה מחוב מוגזם. לאופוזיציה אומנם השפעה פחותה על המדיניות הנוכחית, אך יש לה השפעה חזקה ומשמעותית על השיח הציבורי.

לבסוף יש לציין את מי שנושאים בתפקיד מרכזי בהצגה אך לא הוזכרו כלל במאמר: פקידי משרד האוצר. לפקידים אלו אין צורך לדאוג להיבחר מחדש והם בעלי השפעה מכרעת על התקציב – ואף השפעה ספציפית על הגירעון. נדגים השפעה זו דרך ערוץ אחד שבו לפקידי האוצר יש חופש כמעט מוחלט: הרזרבות התקציביות. תקציבו של כל משרד ממשלתי נקבע על ידי פקידי משרד האוצר ומכיל רזרבות בהיקף ניכר. רזרבות אלו נועדו לענות על צרכים שונים, אך ניתן להשתמש בהן רק באישור פקידי משרד האוצר. אי-שימוש בהן יוביל להוצאות קטנות מההוצאות המתוכננות וכך בעצם יקטין את הגירעון בשנה נתונה. דו"ח מבקר המדינה שעסק בעניין זה ציין שהשימוש הפוליטי שנעשה ברזרבות

ככלל קשה לבחון טענה זו, וכתמיד בסוגיות מעין אלו התשובה מורכבת. עם זאת כותבי המאמר 'שכחו' להפנות את הזרקור לסיבה העיקרית למשבר שהתפתח בישראל בשנים אלו: המצב הביטחוני באותן שנים. כפי שהראה פרופ' יוסף זעירא בספרו 'כלכלת ישראל', ההוצאות הביטחוניות וההוצאות הקשורות אליהן צמחו בתקופה זו לרמה של מעל 40% (!) מהתוצר של מדינת ישראל.⁸ מדובר בשיעור אסטרונומי שמדינה מודרנית אינה יכולה להתמודד איתו ללא הלוואות מהדורות הבאים (הגדלת החוב הלאומי).

ניתן לטעון שהממשלות באותן שנים יכלו לפעול בדרך אחרת במישור הכלכלי (ובאופן דומה ניתן גם לטעון כי יכולות היו לפעול בדרך אחרת במישור המדיני-ביטחוני, אך זוהי קביעה אחרת הרחוקה מתחומו של מאמר זה); אך מדובר בטענות ספקולטיביות, ובכל מקרה פעולות כאלו לא היו יכולות אלא לעכב מעט את המשבר – כולי האי ואולי – או להחליש אותו אך לא למנוע אותו לחלוטין.

גם צמצום החוב המהיר (שהיה פחות מרשים ממה שמציינים כותבי המאמר); בארבע השנים שאחרי תוכנית הייצוב הצטמצם יחס החוב/תוצר ב-40%, ולא ב-110% כפי שצוין במאמר,⁹ היה ראשית בשל סיוע אמריקני חד-פעמי גבוה, ושנית בשל היכולת לצמצם באופן דרמטי את ההוצאות הביטחוניות או ההוצאות הקשורות להן. גם למדיניות הצמצום בהוצאות האזרחיות שהובילה הממשלה היה בלי ספק חלק בכך, אך רק כגורם שלישי-במעלה.

דגש רב ניתן במאמרם של ברמק וארץ לתיאוריית הבחירה החברתית, ועל פיה גם לטענה שלפוליטיקאים אינטרס מובנה

להחזר חוב, כך שאם נסתכל על הדברים בפרספקטיבה רחבה של שנים-מספר נראה שחובה של ישראל נמוך מזה שתוכנן – על אף הסטייה בשנה האחרונה.

כהערת אגב לדברים אלו אציין שהעובדה שהחוב גדל ביחס לתוצר בשנת 2018 – עובדה שכותבי המאמר ואחרים סבורים כי היא מצביעה על שינוי מגמה וצמיחה עתידית של יחס החוב/תוצר – היא תוצאה טכנית בעיקרה. היו כבר סטיות משמעותיות-יותר מן הסטייה שאירעה ב-2018, אך הן התרחשו בשנים שבהן החוב היה צפוי להצטמצם בצורה משמעותית. הסיבה לגדילה ביחס החוב/תוצר בשנת 2018 היא אומנם סטייה מיעד הגירעון, אך גם עובדת היותנו קרובים ליעד החוב/תוצר הרצוי (על פי משרד האוצר).

גם אם נקבל את העובדה שלפוליטיקאים תמריץ מובנה להגדיל הוצאות בטווח הקצר על חשבון הטווח הארוך, קיימים שחקנים נוספים בעלי השפעה מכרעת ומשמעותית – ולהם תמריצים אחרים ודפוסי פעולה אחרים. הצגה היסטורית מדויקת של החוב הישראלי תראה דווקא סיפור של התנהלות אחראית, באופן יחסי, ותבהיר כי התקופות שבהן החוב צומח הן קודם כול תוצר של אילוצים ביטחוניים ורק אחר כך – ובשוליים – תוצאה של התנהלות פיסקלית חסרת אחריות.

במאמר שזורות כמה השוואות בין חובה של ישראל לחובן של מדינות מפותחות אחרות, אך השוואות אלו מוטות ובעייתיות. ראשית, הנתונים מראים שישיראל מצויה הרבה מתחת לממוצע יחס החוב/תוצר של המדינות המפותחות (40% מתחת לממוצע) ואף נמצאת מתחת לחציון המדינות. שנית, בעשור האחרון אין מדינה

מצביע על "ריכוזיות של אגף התקציבים בשלב ביצוע התקציב"⁸. לפקידים העובדים במשרד האוצר – ובמיוחד לאלה העובדים באגף התקציבים – השפעות רבות נוספות על התקציב: הם בפועל כותבים אותו, נדרש אישור שלהם להוצאות משמעותיות ממנו, וכל העברה בין סעיפים בו דורשת אישור שלהם. כל המסלולים הללו, שדרכם יכולים הפקידים להשפיע על התקציב, הופכים אותם לשחקנים משמעותיים. ואכן, במחקר של הפרופסורים מומי דהן ואבי בן-בסט על מאזן הכוחות בתהליך התקצוב, מצאו החוקרים שכוחם היחסי של פקידי משרד האוצר בישראל חריג בקנה מידה בינלאומי ומבטיח "שמירה על המשמעת התקציבית", כלומר (בין השאר) שמירה על יעד הגירעון ועל חוב נמוך.⁹

נקודת המבט הזו יכולה להאיר באור קצת אחר את הכרוניקה של יעדי הגירעון והעמידה בהם בשנים האחרונות. על אף השינויים התכופים בחוק הגירעון (שניתן לראותם כתוצר של מאבק כוחות בין פוליטיקאים מסוימים לבין הדרג הפקידותי), ולמרות כמה שנים שבהן אירעה חריגה מהיעד, המגמה הכללית היא הפחתת החוב והתכנסות ליעדי החוב ארוכי הטווח שהוצבו במשרד האוצר. ליעד ארוך הטווח שהיה בתוקף עד שנת 2015 – 60% – כבר כמעט הגענו; וגם ליעד החדש – 50% – אנו צפויים להגיע. ברוב השנים, המציאות היא של עודף תקציבי ביחס ליעד הגירעון ומעבר של היעד הוא החריג. במשך העשור האחרון רק פעמיים הגירעון עלה על היעד, ולעומת זאת שמונה פעמים היה הגירעון נמוך מהיעד;¹⁰ סך העודפים הוא כ-72 מיליארדי שקלים, וסך הגירעונות הוא כ-29 מיליארדי שקלים. כמעט כל עודפי הגבייה משמשים

המדינה הקרוב (2020). בתקציב זה – לפי החוק הנוכחי – צפוי גירעון של 2.5%. מבחינת התוצר של מדינת ישראל, מדובר למעשה בכ-35 מיליארד שקלים שכותבי המאמר מציעים להוריד ממקורות התקציב. התמודדות עם שינוי זה תחייב כמובן קיצוץ הוצאות בהיקף זהה או לחילופין הגדלת הכנסות.¹¹ הגדלת הכנסות (העלאת מיסים) היא צעד פוליטי מאוד לא פופולרי – ואף צעד שכל המפלגות הגדולות הצהירו, במערכת הבחירות הנוכחית, כי יתנגדו אליו. לכן סביר להניח כי אם אכן יחוקק חוק שכזה, ההתמודדות איתו תהיה בעיקר על ידי הפחתת הוצאות משמעותית. דיון במשמעותו של קיצוץ כזה חורג מיריעתו הקצרה של מאמר תגובה, אך די אם אציין שככל הנראה קיצוץ כזה יהפוך את ההוצאות האזרחיות של ממשלת ישראל לנמוכות בעולם המפותח.

הדיון על גובה הגירעון והחוב הוא חשוב ביותר. ישנן סכנות הגלומות בחובות גדולים, ואכן במערכת הדמוקרטית יש גם מרכיבים המתמרצים חלק מן השחקנים להגדיל את החוב על חשבון העתיד של כולנו. עם זאת, גם כשלוקחים פרמטרים אלו בחשבון, הסתכלות נכוחה על מצבה של ישראל בשנים האחרונות תראה שהמדיניות בכל הנוגע לגירעון היא סבירה ואף שמרנית ובטוחה באופן יחסי. כבר כיום יש במערכת שחקנים נוספים רבים המתייחסים גם לטווח הארוך ומאזנים את התמריץ הבעייתי של הפוליטיקאים. במצב כזה אין הצדקה לשינוי מדיניות קיצונית כמו זה שהוצע במאמר – שינוי שעלולות להיות לו השלכות בעייתיות ביותר.

מפותחת שבה הצטמצם החוב בקצב מהיר יותר מישראל. ולבסוף, במאמר מובאות השוואות לגרמניה ודנמרק שלהן חוב נמוך יותר או חוקים המגבילים יותר את הגירעון התקציבי; אולם השוואות אלו כמעט שאינן רלבנטיות לענייננו, מכיוון שמדובר במדינות עם שיעור ריבוי טבעי נמוך במידה ניכרת מזה שבישראל (0.2 ו-0.38 בהתאמה, ביחס ל-1.55 בישראל בשנים האחרונות). ככל ששיעור האוכלוסייה צומח מהר יותר, גם התוצר צומח מהר יותר; ומכיוון שכפי שכבר צוין היחס החשוב הוא יחס החוב/תוצר, הרי שמדינות הצומחות מהר יותר (כמו ישראל) יכולות גם להגדיל את חובן בקצב מהיר יותר.

העובדה שבשנות השמונים חובה הלאומי של ישראל היה מהגבוהים בעולם המפותח צריכה גם היא לבוא בחשבון. כפי שכבר ציינתי, חוב זה נוצר ברובו בשל אילוף ביטחוני. אם נרצה לבחון את המדיניות הנוכחית של ישראל, הנתון המעניין שיש לבחון אינו רק שיעורו של יחס החוב/תוצר הנוכחי, אלא יחס החוב/תוצר שהמדיניות הנוכחית תוביל אותנו אליו – בטווח הארוך. פרספקטיבה רחבה של שנים-מספר תוביל למסקנה שיחס החוב/תוצר שנגיע אליו בעתיד יהיה נמוך עוד יותר מהיחס כיום.

למען הדורות הבאים: בלי צעדים קיצוניים

לסיום אפנה לבחון את ההצעה שהעלו כותבי המאמר ל"חוק יסוד: החוב הלאומי". מהות ההצעה היא קביעת מדיניות של גירעון-אפס למעט מקרים יוצאי דופן. לצורך בחינת ההצעה, נבדוק את השלכותיה לגבי תקציב

מתן קולרמן הוא דוקטורנט בתוכנית הבין-לאומית ללימודים מתקדמים בכלכלה ע"ש בוגן באוניברסיטה העברית.

בתגובה ל"הציבור הערבי במדינת ישראל: חזון לעתיד" מאת אלעד נחשון

יצחק זאב דוכן

החזון כבר נכתב

בלי לקרוא לילד בשמו מתחזה "מסמך החזון העתידי של הערבים בישראל" למצע המסדיר את היחסים בין המיעוט הערבי לבין הרוב היהודי על בסיס של חידוש הקרוי "דמוקרטיה הסדרית". במשטר חדיש זה תוענק למיעוט זכות וטו על כל החלטה של הרוב שלא תיראה לו, עד שיהפוך לרוב בהתגשם "זכות" השיבה. או אז תימוג הדמוקרטיה ההסדרית, ולא קשה לנחש איזה משטר יבוא תחתיה: מדינות ערב השכנות, ואף הרשות הפלסטינית, מציגות את המודל.

עם כל הרצון הטוב, אסור לנו לשגות באשליות ולהסתמך על תקוות המבוססות על הצהרות של מיעוט מבוטל. את דעת הרוב מביעים שליחיו בכנסת ישראל המביעים שטנה עזה כלפי מדינתם, תומכים בגלוי בטרור הרצחני הטובח בנו, ומזדהים עם ארגונים המייצרים "עובדות" שווא ועלילות דם כדי לערער את הלגיטימציה של מדינת הלאום היהודי במטרה מוצהרת להעבירה מן העולם ולהקים תחתיה את "מדינת כל אזרחיה".

הצעותיו של אלעד נחשון להעניק למיעוט הערבי מוסדות עצמאיים בתחומים שונים אינה משרתת את המטרה של השתלבותו בחיי המדינה מתוך נאמנות – אלא, לכל היותר, את השתלבותו עד מימוש "זכות השיבה". בדיוק לכך שואף מסמך "החזון העתידי של הערבים במדינת ישראל", שאינו אלא גרסה מרוככת-ניסוחים של "האמנה הפלסטינית" ותורת השלבים שלה לחיסול "הישות הציונית".

התשובה האמיתית והברורה ל"חזון לעתיד" של אלעד נחשון על ערביי ישראל ניתנה על ידי ועדת המעקב של ערביי ישראל ב"מסמך החזון העתידי של הערבים בישראל", שאותם היא מייצגת ובשמם היא מדברת, בשנת 2006. מסמך זה הוא למעשה הכרזת עצמאות של ערביי ישראל וכפירה מוחלטת בזכות העם היהודי למדינה. משפט המפתח של המסמך קובע כי "מדינת ישראל היא מוצר קולוניאליסטי". כותבי המסמך סומכים על האינטליגנציה של הקוראים ופטורים משום כך מלפרט מהי כוונתם בהגדרה זו של מדינת הלאום היהודי שבה הם מתגוררים כשווי זכויות. ברור ש"מוצר קולוניאליסטי" זה, שאין לו זכות על הארץ, דינו כדין דומיו, כל המוצרים הקולוניאליסטיים, שהיו והועברו מן העולם.

גם במחקרי העומק שמצטט אלעד נחשון במאמרו ניתנת תשובה ברורה, שהתשובות לשאלות האחרות אינן גורעות ממנה; שכן סירובם של 66% מהנשאלים להשלים עם חוק השבות, ויותר מכך, סירובם של 77% מהם לוותר על מה שקרוי בפיהם זכות השיבה, מביעים את ה"חזון לעתיד" האמיתי של הציבור הערבי במדינת ישראל. די בסירובם לוותר על זכות השיבה כדי להעיד על אי השלמתם עם קיומה של מדינת הלאום היהודי, זו שמפירותיה הם דווקא מוכנים ליהנות גם בעתיד. הרי ברור מה משמעות השבת מאות אלפי ערבים, שמעמד "פליטותם" הונצה, אל ה"מוצר הקולוניאליסטי" הקרוי מדינת ישראל.

מדינת כל אזרחיה כשלב ראשון לחיסולה. כדי שזה לא יקרה, מוטב לנו שלא נשגה בתקוות שווא שסופן אסון לרוב ולמיעוט כאחד.

אין לנו עניין "בביטול הזהות" של ערביי ישראל, אלא בחיזוק הזהות היהודית של מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי לנוכח האיזמים עליה מחוץ ומבית ובראשם הקמת

בתגובה ל"לשמור על האינטרס הישראלי" מאת קובי אלירז

נתן לנדאו

טרגדיה בחאן

באזור נעשתה בהסכמת תושבי ענתא, בעלי השטח, והתרחשה הרבה לפני תוכנית פיאד או הסכמי אוסלו. מופרך לחשוב שכמה צריפים ואוהלים מהווים סיכון ביטחוני.

בהמשך דבריו כותב אלירז: "הפלסטינים לא זנחו אף פעם לגמרי את דבקתם במאבק אלים נגד מדינת ישראל, אבל תבוסתם במבצע חומת מגן הוליכה את הנהגתם לפעול אסטרטגית במרחבי מאבק 'בלתי אלימים', שהעיקרי שבהם הוא מאמץ להשתלט על שטחי סי". מבט מקרוב על הדברים מלמד על מציאות הפוכה: הרשות הפלסטינית גילתה עניין מועט מאוד באזור חאן אל-אחמר, עד לרגע שבו ממשלת ישראל הכריזה מלחמה משפטית על תושבי החאן; לתושבי הבדווים של המקום הייתה זהות לאומית קלושה, ודגלי פלסטין התחילו להתנופף במקום רק מרגע שאיום הבולדוזרים הפך להיות ממשי.

החלטת ארגוני הסיוע הבינלאומיים לתמוך בתושבי החאן התקבלה, למעשה, על רקע הומניטרי, בשל העובדה שישראל זנחה את מחויבויותיה. היעדרה של מסגרת חינוכית, היעדר תשתיות מים וחשמל, וכן ההבנה כי מדינת ישראל לא מאפשרת לתושבים

מאמרו של קובי אלירז, העוסק בשליטה הישראלית בשטחי סי, מציג תמונה חלקית מאוד של פני הדברים. נכון לרגע זה, מדינת ישראל טרם סיפחה את שטח סי, והוא מוגדר כ"תפיסה לוחמתית זמנית". מתוקף הגדרה זו, על פי החוק, מוטלת על הריבון בשטח - קרי, מדינת ישראל - האחריות והחובה לדאוג לתושבי המקום. למרות זאת, מדינת ישראל נמנעת באופן עקבי מלספק לתושבי המקום את צורכיהם: בכל שטחי סי, רק 2% מכלל הבקשות הפלסטיניות לבנייה מאושרות, ורק 0.7% מהקרקע מוקצים לטובת בנייה פלסטינית (בהשוואה ל-37% מהשטח שהוקצו לבנייה ישראלית). כלומר בפועל, ישראל נמנעת מלקחת אחריות אמיתית על שטחי סי ועל התושבים החיים בהם.

אני מבקש להתמקד בדוגמה העיקרית שהובאה במאמר: סיפורם של בני שבט הג'האלין היושבים באזור חאן אל-אחמר. נראה שהכותב בחר להשמיט חלקים משמעותיים מהסיפור. בני שבט הג'האלין הגיעו למרחב חאן אל-אחמר בשנות החמישים, לאחר שגורשו מאזור הנגב בשל החלטת משרד הביטחון. התיישבותם

בשולי הדברים ניתן להוסיף: סביב חאן אל-אחמר קיימים מאחזים יהודיים בלתי חוקיים שנבנו לאחרונה על ידי אותם אנשים שפועלים בציניות להריסת החאן בשל "אי חוקיותו": גבעת הרועים, גבעה 468, מצפה חגית, והמאחז האחרון שקם בחודשיים האחרונים על ידי בועז עידו, ממובילי המאבק להרס החאן וממקימי פורום עוטף ירושלים. גם השכונה המערבית בכפר-אדומים השכן, המונה 120 יחידות דיור, נבנתה כולה ללא היתר בנייה לפני כ-15 שנה וכל הבתים בה הוכשרו בדיעבד.

בפועל, המצב באזור חאן אל-אחמר וכפר-אדומים הוא כזה: מחד גיסא, מאות מבנים לא חוקיים שהוקמו על ידי יהודים, שמעולם לא נהרסו, אלא הוכשרו בדיעבד; ומאידך גיסא כפר ערבי בדווי אחד, שנבנה על אדמה בהסכמת בעליה, שאותה מדינה שהכשירה את פורעי החוק היהודים מבקשת להרסו.

החלטת בית המשפט בנושא חאן אל-אחמר לא קבעה שיש לפנות את המקום, אלא קבעה שלממשלת ישראל יש הזכות לעשות זאת. וכאן אני נוטה להסכים עם יעקב אלירז: בחאן אל-אחמר אכן ייבחן העם בישראל. סיפורו יוצא הדופן של המקום מציב בפני החברה הישראלית את השאלה מהו העיקרון היהודי שלאורו תפעל. האם תאפשר לתושבי המקום חיים מכובדים בסימן "ואהבת את הגר", או תגרש אותם שוב מבתיים בסימן "כבשת הרש"?

נתן לנדאו הוא חלק מקבוצת "ידידי הג'האלין"

הבדווים של חאן אל-אחמר עשירית ממה שהיא מעניקה לתושביו היהודים של כפר-אדומים השכן – הם שהובילו את ארגוני הסיוע לתמוך בתושבי הכפר.

אלירז טוען כי בני שבט הג'האלין דחו כל ניסיון פשרה להעתקת מקום מגוריהם. גם כאן הקורא הנבון נדרש להבין מהן אפשרויות המגורים שהוצעו לבני השבט, לאחר שכבר גורשו מהמקום שחיו בו עד לשנות החמישים, ולאחר שמצאו לעצמם קרקע שאינה קרקע מריבה. ההצעה להעביר את תושבי השבט לאזור צפוף הצמוד למזבלה, בניגוד מוחלט לאורח החיים שלהם, אכן נדחתה על ידי התושבים. הצעת הפשרה השנייה שניתנה לתושבי החאן היא להעתיק את מגוריהם למקום הנמצא בצמוד למכון טיהור שפכים בבני-מוסא. הצעות אחרות שנדחו על ידי תושבי קהילת הג'האלין הן הצעות שכינסו את בני השבט אל אזורים אורבניים, דבר הנוגד את אורחות חייהם. בני הג'האלין הם בני המדבר והם מעוניינים להמשיך לקיים את חייהם במקום זה.

שתי ההצעות הראשונות שצינתי מעידות לא רק על חוסר שוויון בפני החוק, אלא גם על חוסר ההומניות שבה מתייחסת המדינה לבני קהילה זו – בשונה, לדוגמה, מהיחס לתושבי מגרון, שקיבלו סל פיצויים ואפשרות להעתיק את היישוב למקום ראוי אחר.

קובי אלירז משיב:

היא מאמצת מדיניות אכיפה רופפת מאוד, אשר בפועל נותנת אור ירוק להשתלטות מאסיבית הרבה יותר מהקצאת האדמות

שטח סי מוחזק בשליטה אזרחית וביטחונית בידי מדינת ישראל. אומנם המדינה לא הקצתה אדמות רבות לפלסטינים, אך בפועל

הגרסה הפלסטינית המגמתית בעניין.

כל הבנייה היהודית הבלתי-חוקית שהוא מתאר נכללת בתוך תוכנית המתאר הכוללת של גוש אדומים, והיא בת הסדרה, לעומת המאחזים הבדוויים הפרוסים על שטח גדול ובקרבה לצייר תנועה ראשי ואסטרטגי.

חבל שהכותב מתעלם מהעובדות ואינו מבחין בין הצורך במתן מענה ראוי לבדוויים במרחב לבין השימוש הציני שהרשות הפלסטינית עושה בהם. ציינתי במאמרי את הצורך בנתינת מענה לתוכניות פלסטיניות, ובהכוונה ולקייחת אחריות מצדנו על השטח במענה גם לצורכי האוכלוסייה הפלסטינית. חבל שהכותב מתעלם מכך ובוחר לבקר קול המנסה להציף בעיה אסטרטגית ולהציע לה פתרון הוגן.

להתיישבות הישראלית: בשטח סי ישנם 460 אלף תושבים ישראלים והם מחזיקים בפועל כ-2.5% מהשטח, ובאופן עתידי כ-9% (כולל תב"עות עתידיות, אזורי תעשייה ומסחר ומחנות צה"ל). לעומתם, כ-200 אלף פלסטינים מחזיקים 27% מהשטח.

"שבט" הג'האלין הגיע באמצע שנות השבעים לשטח והתמקם באוהל אחד, כפי שנראה בתצלום אוויר. עם השנים גדל. הבעיה הגדולה היא קיבועו בשטח באמצעות מעורבות וכסף אירופיים והשתלטות מנטלית של הרשות הפלסטינית, מתוך התנגדות לכל דיאלוג מכל סוג שהוא על מקום חלופי; עם הבדוויים עצמם היה ניתן להגיע לפתרון. הכותב מציין את החלופות שהוצעו לדעתו, ללא הוכחה ובלי היכרות עם החלופות שבאמת הוצעו. בכך הוא מקבל בפועל את

בתגובה ל"תורת האליטות והמדינה היהודית" מאת עוז בלומן

יצחק קליין

תרבות גבוהה אינה פתרון למחלוקת

כך הציע עורך כתב עת זה בעבר (יזאב שורק, "התהום האסטרטגית", השילוח 11), ונימה דומה עולה ממאמרו של עוז בלומן על תורת האליטות. בלומן מציג את נושא מאמרו כשאלה היפותטית בדבר הדרך לקיים מדינה יהודית, ומציע תשובה הנטועה בתורת האליטות הדמוקרטיות: מדינה יהודית היא כזאת שבה אליטה רבנית מעורבת עם אליטות אחרות ביצירת תרבות משותפת שבלומן מכנה "תרבות גבוהה". אולם מניע נוסף לכתיבתו של בלומן מופיע

מנדט אחד בלבד הפריד בבחירות אפריל בין המחנה הלאומי לבין יעד שהוא סימן כמטרה לפני כמעט עשרים שנה: השבת ממסדי המשפט והפקידות למקומם הראוי והעצמת נבחרי הציבור בכנסת. באופן צפוי לחלוטין, השינוי שעמד להתחולל עורר ויכוח מר ותחושת שבר אצל חלקים מהמחנה שעמד לאבד מכוחו. עוצמות הוויכוח גרמו להרהורים בקרב חלק מקהילת הימין: אולי עדיף לוותר על ההכרעה ולהגיע לאיזו פשרה ממסמסת?

השנויה במחלוקת חייבת להגיע להכרעה. דוגמה הדומה להפליא למקרה הישראלי אירעה באנגליה בעשור הראשון של המאה העשרים. המפלגה הליברלית, שנהנתה מרוב בבית התחתון, ביקשה להטיל לראשונה מס על קרקעות. בית הלורדים שנשלט עדיין על ידי רוב שמרני, דחה את ההצעה. בתגובה, הליברלים הציעו את "חוק הפרלמנט", ששם קץ ליכולת של בית הלורדים לעצור את חקיקת הבית התחתון. זה כבר היה נושא עקרוני הרבה יותר. השמרנים חששו כי הסוגיה הבאה העלולה לעלות, לפי דרישת האירים בעלי בריתם של הליברלים, היא הענקת שלטון עצמי לאירלנד. חודשים של משא ומתן בין מנהיגים משני צידי המתרס הפוליטי לא הניבו פשרה; הליברלים הובילו את בריטניה לשתי מערכות בחירות בתוך שנתיים במאמץ להוכיח תמיכה ציבורית בעמדתם. בסופו של דבר איימה הממשלה הליברלית להתפטר ולהותיר את בריטניה ללא ממשל כלל. איום זה גרם למלך ג'ורג' החמישי להסכים שאם בית הלורדים לא יאמץ את הצעת החוק הוא יכפה אותו עליהם, על ידי מינוי 400 פוליטיקאים ליברלים ללורדים חדשים. המשבר עסק בסוגיות יסוד בכלכלה, משטר וחוקה ויושב בצורה "כוחנית": הצד החלש הובס במאבק פוליטי.

משבר חריף לא פחות אירע בארה"ב בתקופת המיתון הגדול, כאשר הנשיא רוזוולט נבחר וכוון מדיניות פרוגרסיבית תוך הרחבה אדירה של סמכויות הממשל הפדרלי. ארה"ב הייתה חצויה; מתנגדיו של רוזוולט כינוהו "האיש ההוא בבית הלבן". ננאום במסע הבחירות השני שלו בשנת 1936 רוזוולט הוסיף שמן ללהבות המחלוקת

לקראת סוף מאמרו: "שלטון הימין הנוכחי מתאפיין בניכור בין האליטה הפוליטית לבין... האליטה המשפטית, התקשורתית האקדמית... האומנותית", הוא כותב. "דומה שהממשלה היוצאת, וכנגדה גם האליטות הללו, יצאו מגדרן כדי לבדל את עצמן זו מזו".

מצב זה מפריע בלומן והוא מבקש ממנו מפלט. הוא מציע ליצור אליטה רבנית שיש בה כדי לפעול כמעין נויטרונים שבידם להחזיק יחד חלקיקי אליטות שנטייתם הטבעית היא לדחות אלה את אלה; כאילו אין להנהגה הרבנית, ודווקא לה, תפקיד בפולמוס החוצה היום את הציבור.

לדעתי, בלומן טועה טעות יסודית באשר לתפקידן של אליטות ופוטנציאל התיווך שלהן. לאליטות תפקיד מפתח בעיצוב תורות אידיאולוגיות ובהפצתן; בכך הן מייצגות את המחנות השונים בציבור. כאשר מתקיימות מחלוקות אידיאולוגיות חמורות, אין הכרח שהאליטות יפעלו בשיתוף פעולה כדי לגשר עליהן – על אחת כמה וכמה כאשר למחלוקות אידיאולוגיות השלכות מיידיות על אינטרסים ועל חלוקת העוצמה בחברה ובין האליטות לבין עצמן.

אומנם, בחברות הנהנות מקונצנזוס רחב לגבי רוב הנושאים העקרוניים, אליטות יכולות לגשר על מחלוקות משניות ולהכילן. לדוגמה, ג'יימס מדיוסון, המחבר העיקרי של חוקת ארה"ב, סבר שבמערכת חוקתית של איוונים ובלמים אין צורך ברשימה של זכויות מוגנות. למרות זאת, לצורך פשרה עם חלק ממתנגדי החוקה התחייב לצרף לחוקה החדשה מגילת זכויות – ואף פעל בתוך מדינות רבות כדי להשיג אישור למגילה זו. אולם לפעמים הדבר בלתי אפשרי, והסוגיה

מיעוט תרבותי משליט כיום את תרבותו על הרוב, ואם נרשה לו, הוא ימשיך לעשות כן. בעבר אותו מיעוט החליט בשבילנו מתי מגיעות לנו זכויות יסוד – כגון הזכות לא להיזרק מהבית – ומתי אפשר להפר זכויות אלו בטענות משפטיות מתחכמות. אם נרשה לו, הוא ימשיך לעשות כן. ככל שדיעתי משגת, כל הקריאות להבין את הצד השני בפולמוס הציבורי הישראלי, לנסות למצוא פשרה, באות מצד אחד של הפולמוס בלבד – הצד הימני. מהצד השני יש קריאות שבר אך לא קריאות להודות כי יש מרכיב של אמת בעמדותינו. אם יורשה לי אומר שהיחס של שורק ובלומן לשמאל הישראלי דומה ליחסו של האחרון לפלסטינים: רק צד אחד מביע נכונות להתפשר, ואפשר לשער לאן זה יוביל.

הקולות של השמאל הישראלי בקלפי שווים כמו קולות הימין, ואנו נכבד את זכויות הפרט שלהם כפי שמגיע לאזרחים שווים – כלומר, יותר מכפי שהם מכבדים את זכויותינו. אך במאבק העקרוני על חלוקת העוצמה במשטר הישראלי אין מוצא בלעדי הכרעה. לעניות דעתי העמדה שעלינו לאמץ ולהתמיד בה היא עמדתו המפורסמת של אברהם לינקולן כי "האשמות שווא לא ירתיעו אותנו. אזהרות פן תושמד המדינה ואיומים בכליאתנו לא ירפו את ידינו הנושאות באחריות המוטלת עלינו. הבה נאמין אפוא שמהצדק תצמח העוצמה, ובאמונה זאת נעז למלא את חובותינו כמיטב הבנתנו".

וכינה את יריבו הפוליטיים "האויבים הוותיקים של השלום: מונופוליסטי העסקים והכספים, ספסרים, בנקאות בלתי מרוסנת, משטמה מעמדית, אינטרסים סקטוריאליים, מפיקי רווחים ממלחמה", והוסיף: "הם מאוחדים בשנאתם כלפיי, ואני מקדם בברכה את שנאתם".

תקופות שבהן האליטות של חברה מקיימות, בתמיכת הציבור, תרבות פוליטית קונצנזואלית אכן נוחות ונעימות יותר. אך ישנן תקופות המתאפיינות במחלוקות עקרוניות, הכורכות יחד הן ניגודי אינטרסים יסודיים והן תפיסות יסוד מנוגדות של צדק. מחלוקות אלו אינן ניתנות ליישוב באמצעות פשרה, תפקידן של האליטות הוא להוביל להכרעה.

איני רוצה להכריע אם הגדרתו של בלומן למדינה יהודית היא הנכונה. אך כיום האליטה הרבנית והאליטות האחרות במדינה מנהלות דו-שיח של חירשים. היווצרותה של אליטה לאומית שבה רבנים מעורבים ביצירת תרבות גבוהה משותפת תלויה לא רק בשינויים שיתחוללו אצל הרבנים אלא בשינויים שיתחוללו אצל האליטות האחרות. לפיכך, שאלת היסוד בנוגע להתקיימות המודל אינה עם מי מדברים הרבנים אלא מהם השינויים התרבותיים שצריכים להתחולל עוד קודם לכן, וכיצד אפשר לחוללם. עיון בשאלות אלו יביא לתובנות מורכבות יותר ואופטימיות פחות מניתוחו של בלומן.

ד"ר יצחק קליין הוא ראש המחלקה למחקרי מדיניות בפורום קהלת. תוכן תגובה זו על דעתו הפרטית בלבד.

1. איגרות חוב מיועדות הן איגרות שהמדינה 'מוכרת' בריבית שהיא מעל הריבית הרגילה שלה והן 30% מכל קרן פנסיה. איגרות חוב אלו הן בעצם סבסוד עקיף שהמדינה מעבירה לחוסכים.
2. כשצמיחה כלכלית היא המדד שמשקף את השינוי בתוצר של מדינה בשנה מסוימת.
3. מייצבים אוטומטים הם מנגנונים שקיימים בתקציב המדינה ומובילים להוצאות גבוהות יותר בזמני משבר. דוגמה למנגנון כזה היא תשלום דמי אבטלה שכמובן עולה בזמן משבר. להרחבה ראו Ugo Panizza and Andrea F. Presbitero, "Public Debt and Economic Growth: Is there a Causal Effect?", *Journal of Macroeconomics*, 41 (2014), pp. 21–41.
4. Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff, "Growth in a Time of Debt", *American Economic Review*, 100.2 (2010), pp. 573–578.
5. יוסף זעירא, **כלכלת ישראל**, תל-אביב: ידיעות ספרים, עמ' 158, לוח 1.
6. עמי צדיק ואיתמר מילרד, **תיאור וניתוח הכללים הפיסקליים בישראל ובמדינות המפותחות**, ירושלים: מרכז המחקר של הכנסת, 2013, עמ' 24.
7. "דאיין עומק עם גלעד אלפר", פורסם בעמוד הפייסבוק Make Israel Great Again, בתאריך 27.08.19.
8. מבקר המדינה, דו"ח **שנתי 68**, פרק שני, רורבות והוצאות שונות בתקציב המדינה: תקצוב, ניצול ושקיפות, 2018, עמ' 239–338.
9. אבי בן בסט ומומי דהן, **מאזן הכוחות בתהליך התקצוב**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006, עמ' 166.
10. עיבוד נתונים מתוך דו"חות משרד האוצר.
11. בטווח הארוך הקטנת החוב תקטין גם את הוצאות הממשלה על תשלומי ריבית, אולם עד שהפחתה זו תהפוך משמעותית יעברו כמה שנים.